

Еволюція теорій росту та розвитку регіонів

В статті проведений огляд теорій регіонального розвитку, а також запропонований їхніми авторами метод суспільної інтервенції (регіональної політики), починаючи з теорії локалізації і завершуючи найновішими теоріями.

The article reviewed the theories of regional development as well as their authors proposed a method of social intervention (Regional Policy) from the theory of localization and ending with the latest theories.

Ключові слова: *регіон, еволюція, регіональна політика.*

Вступ. Регіональна політика є основною серед концепцій та практичної діяльності, що впливає на обсяги і темпи регіонального розвитку, а тому також на зміни в структурі просторової економіки як в глобальному так і в регіональному значеннях. Вона повинна вести до покращення конкурентності регіону, а тим самим до зміни їхньої конкурентної позиції.

Постановка завдання. Проведений огляд теорій регіонального розвитку, а також запропонований їхніми авторами метод суспільної інтервенції (регіональної політики), починаючи з теорії локалізації і завершуючи найновішими теоріями.

Результати. Розвиток економічних теорій, які мають тісний зв'язок з регіональною економікою, беруть початок в класичній економіці. Штакельберг і Хане виділяють два їхні види:

- 1) розвиток «зверху», до яких відносять неокласичні моделі, Кейнсіанська модель, фазові моделі і стратегії зрівноваженого та незрівноваженого розвитку, а також теорії поляризації;
- 2) розвиток «знизу», зокрема теорії стратегії основних потреб, теорії автоцентричного розвитку і селективного поділу, а також концепції незалежного регіонального розвитку.

Неокласичні теорії регіонального розвитку (серед яких неокласична модель, теорія компаративних зисків, а також теорія пропорційності чинників виробництва), прекурсором яких був Адам Сміт, базуються на економічних теоріях, які передбачають, що ціни залежать від ситуації на ринку, який

постійно прагне до рівноваги. Ці принципи враховані при вирівнюванні регіональних відмінностей, і зводяться до досконалої ринкової конкуренції, мобільності чинників виробництва (праці та капіталу), постійного прибутку, який приносить виробництво.

Основна неокласична модель передбачає, що якщо дана територія підлягає урбанізації, що призводить до росту рівня життя населення, то змінюються пропорції чинників виробництва, що впливає на їхню ГК (граничну корисність). Така ситуація зумовлює два види адаптаційних процесів: перший, коли праця є мобільним чинником виробництва, що веде до вирівнювання рівня доходів між урбанізованими та периферійними територіями – це модель пасивної модернізації периферійних територій, і другий, коли земля є немобільним чинником, у результаті чого вирівнюються регіональні відмінності ГК. Обидва випадки адаптаційних процесів мають практичне застосування в реальній регіональній політиці.

У випадку теорії компаративних зисків, автором якої є Давид Рікардо, положення істотно відрізняються від неокласичної теорії Адама Сміта. Оскільки він допускає тільки мобільність товарів (а не чинників виробництва), а крім цього, передбачає залежність їхнього використання від природних чинників, характерних для даної країни чи регіону. Ця теорія обґрунтовує регіональну спеціалізацію виробництва одного товару і закордонну (міжрегіональну) торгівлю цими товарами, що дозволяє покращити добробут регіонів, які його виробляють. Розвиток цієї теорії призвів до формулювання шведськими економістами Хекшером і Огліном теорії пропорційності чинників виробництва, згідно з якою багаті на робочу сили регіони повинні спеціалізуватися у виробництві трудомістких виробництв, натомість багаті на капітал – капіталомістких виробництв. Пізніше ця теорія була неодноразово критикована.

Опрацьована кейнсіанська модель є черговою на шляху до теорії регіонального розвитку. Оскільки вона виникла в час масового безробіття, викликаного значною економічною кризою, то була зконцентрована в основному на аспекті попиту, враховуючи при цьому, що повне використання чинників виробництва залежить від попиту. У своїй моделі Дж. М. Кейнс шукав джерела додаткових інвестицій з огляду на абсолютний попит (національний дохід), на виробничий потенціал і розмір інвестиційного капіталу.

Продовженням розвитку основної моделі Кейнса є посткейнсіанська модель росту Гаррода і Домара. З кейнсіанською моделлю пов'язують також теорію економічної бази.

Фазові моделі регіонального розвитку спираються на твердження, що процес суспільних, політичних та економічних змін проходить не лінійно, а фазами. Найбільш відомими моделями є деактуалізований марксистський, Ростова з домінуючою роллю «провідного сектора», цикли Кондрат'єва, які базуються на циклах кон'юнктури.

Прихильники стратегії зрівноваженого і незрівноваженого розвитку робили спробу відповісти на ключове питання, яким чином описані інвестиційні стратегії можуть подолати «замкнуте коло недорозвнутості» і швидкого досягнення наступної стадії розвитку.

Натомість представники теорії поляризації стверджують, що існуючі стани нерівноваги пришвидшують циклічно нагромаджений процес розвитку, який може призвести до виникнення ще більших відмінностей, тобто поляризації (секторної, регіональної).

Теоретичною опозицією щодо теорій розвитку «зверху», які описували «ієрархічний» світ і акцентували роль агломераційних центрів, стала друга група теорії регіонального розвитку – розвитку «знизу». Вони були відповіддю на процеси, які відбулися в Америці та Європі, де модель центру-периферії не подіяла так, як передбачала теорія, оскільки у колишніх периферійних регіонах пройшов неймовірний і «самостійний» сучасний розвиток. Представники цього теоретичного напрямку були прихильниками тези про те, що регіони, периферійні території можуть ініціювати спрямовані на розвиток імпульси.

У цій групі теорій виділяють такі теорії: основних потреб, автоцентричного розвитку і селективного розподілу, незалежного регіонального розвитку та використання ендогенного потенціалу.

Теорія основних потреб виникла у як альтернатива до вже існуючих концепцій розвитку, яка однаковою мірою акцентує увагу на економічному та суспільному розвитку.

Теорія автоцентричного розвитку та селективного розподілу передбачає, що периферійні регіони на деякий час повинні від'єднатися від світової системи, провести внутрішню реструктуризацію і тільки після виконання необхідних змін повернутися на міжнародну арену. Розвиток регіонів повинен опиратись на внутрішні ринки і ресурси, які знаходяться в цьому регіоні. На

практиці наближені до цієї теорії сценарії розвитку пройшли в Китаї (60-ті та 70-ті роки) та латиноамериканських країнах (у роки першої світової війни та світової економічної кризи).

Розвиток цієї теорії призвів до виникнення теорії незалежного регіонального розвитку. Спочатку ця концепція була реалізована в альпійських країнах та загалом стосувалася периферійних регіонів розвинених країн. У таких концепціях йшлося про реалізацію такого регіонального розвитку, який би активізував внутрірегіональні зв'язки та внутрішні ресурси, але водночас враховував б економічні, екологічні та соціокультурні аспекти.

Останньою з групи теорії основних потреб є теорія розвитку та використання ендogenous потенціалу. Цей потенціал розуміємо як додаткові можливості розвитку регіону. Вони закладені у чинниках виробництва, інвестиційному потенціалі периферійних територій, внутрірегіональному обігові та інноваційності регіонального середовища.

Сучасні теорії розвитку розвивалися у широкому масштабі, в основному акцентуючи увагу на знаннях, технології, інноваціях, інформації, співпраці, децентралізації, участі та культурі. Серед багатьох концептуально впорядкованих узагальнень важливе значення для регіональної політики, зокрема, мають такі теорії: структурної політики, регіону в процесі навчання, еластичного виробництва і спеціалізації, а також промислового району.

Теорії структурної політики стосуються питання втручання урядів в промислову політику, вказують на потребу вилучення не ефективних галузей промисловості і введення нових. Першою з них є теорія неадекватності ринків, яка передбачає, що модель тривалої рівноваги не знаходить підтвердження у реальному житті, у зв'язку з чим на ринку потрібні інтервенції уряду. Теорія циклу зростання передбачає інтервенцію уряду також в інших випадках, окрім виключно введення нової галузі виробництва.

Теорія регіону у процесі навчання пов'язана з дослідженнями Самуельсона та Нордхауса, які визнали технологічну інноваційність домінуючим чинником економічного розвитку. Ця теорія – домінує на сучасному етапі – поєднує в собі також інші теорії, зокрема теорії ендogenous росту, інновацій. У процесі навчання участь беруть різноманітні актори регіонального розвитку: підприємства, публічна адміністрація, навчальні заклади, дослідні інститути, громадські організації, тощо. Навчання полягає у взаємодії та співпраці цих суб'єктів завдяки створенням умов, які сприяли б

розвиткові знань та інновації. Натомість регіональна політика публічної влади має цьому сприяти, стимулюючи чинники, що формують інновативність та ринкову адаптацію, а таким чином також розвиток науки і досліджень, навчання кадрів та постачання підприємствам сучасних технологій.

Черговою групою теорій, є теоретичні концепції еластичного виробництва і спеціалізації, які стосуються груп малих та середніх підприємств, які легко змінюють виробництво та еластично пристосовується як до ринкових очікувань споживачів, так і до технологічних новинок. Як стверджують її творці, М. Піоре і Ч.Сейбл, система базується на близькій кооперації суб'єктів, що побудована на спільних цінностях та суспільних стосунках, основою яких є взаємна довіра.

Розвиток глобалізації та зміни організації виробництва зумовили також зміни у результатах досліджень феномену промислових районів. Їхнім результатом була еволюція концепції промислових районів у напрямку до концепції локальних систем виробництва та інновації (ЛСВ).

Наближеною до теорії промислових районів є концепція промислових кластерів. В теоретичному аспекті та в економічній політиці вона має особливе значення. Кластер – це «географічне скупчення взаємопов'язаних фірм, спеціалізованих постачальників, які надають послуги, фірм, що діють у споріднених секторах, і пов'язаних з ними організацій в окремих галузях, конкуруючих між собою, але водночас таких, які між собою співпрацюють».

Метою функціонування кластерів у регіональному розвитку є тривале підвищення рівня конкурентоспроможності. До дій, які можуть допомогти у створенні чітко функціонуючої системи підприємств, в утриманні і залученні знання (*know-how*), а у зв'язку з цим, зміцнення конкурентної позиції кластера і, як результату, регіону, прийнято відносити:

- зміцнення та вдосконалення співпраці між підприємствами;
- вдосконалення технологічних компетенцій, пов'язаних з присутністю дослідницьких та таких, які стосуються розвитку, організацій у рамках створення кластерів;
- включення підприємств до транснаціональних мереж, що дасть можливість доступу до нових ринків;
- підтримка мобільності працівників в межах кластерів.

У результаті послідовної політики наступає реформування кластера у регіональну систему інновації (РСІ).

Визначну роль у цьому процесі має суспільний чинник, дії якого повинні охоплювати:

- у межах чинників пропозиції:
 - допомога розвитку загальної та спеціалізованої інфраструктури,
 - організація спеціалізованої освітньої та підготовчої діяльності,
 - підтримка дослідних та таких, які сприяють розвитку, робіт;
- у межах чинників попиту:
 - створення ефективних рецептів, які стимулювали б інноваційність підприємства,
 - публічні замовлення на продукти та послуги кластера;
- у межах допоміжних промисловостей:
 - - організація та фінансування форуму для його учасників,
 - - просування та заохочення до дій, які притягають до кластера інших підприємств,
 - - створення інституціоналізованих форм підтримки (напр., технологічних парків);
- у межах стратегії фірм:
 - - дії, які елімінують бар'єри конкурентності на даній території,
 - - просування експортних здібностей кластера.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок про те, що теорії регіонального розвитку, які знаходять відбиток у багатьох наукових працях, є надзвичайно багатими, різноманітними та складними. Вони змінюються у процесі історичного суспільно-економічного розвитку і відрізняються в залежності від місця і часу їх дослідження.

Література

1. Баранець Г. В. Управління матеріальними та фінансовими потоками підприємства на основі логістичного підходу: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.04. / Баранець Ганна Валеріївна. – Донецьк., 2007. – 197 с.
2. Кабан А. Ф. Економіко-математичні методи і моделі: [навч. посібник] / А. Ф. Кабан; Ін-т змісту і методів навчання, Одеський держ. екон. ун-т. – К., 1996. – 162 с.

3. Николайчук В. Е. Теория и практика управления материальными потоками (логистическая концепция): [монография] / В. Е. Николайчук, В. Г. Кузнецов. – Донецк: Донецкий гос. ун-т, 1999. – 413 с.
4. Braczyk H.J., Cook Ph., Heidenreich M., Regional Innovation Systems. The role of Governance in a Globalized World, UCL Press, London 1998.
5. Bradbury J.H., Regional and Industrial Restructuring Processes in the New International Dimension of Labor, w: Regional Dynamic, K.E. Haynes, K.J. Button, P. Nijkamp, L. Oiaugsheng (red.), t. 1., Edward Elgar Publishing, London 1997.
6. Cook Ph., Regional Innovation Systems: Competitive regulation in the New Europe, „GeoForum" 1992, nr 23.
7. Fukuyama R, Social Capital and dvii Society, The Institute of Public Policy, George Mason University, Fairfax 1999.
8. Growing Regions, growing Europe. Fourth report on economic and social cohesion. Provisional version, Communication from the Commission, maj 2007.
9. Malecki E.J., Technology and Economic Development. The Dynamics of Local, Regional and National Competitiveness, Longman, London 1997.
10. Richardson H.W., Regional Development Theories, w: Economic Prospects for the Northeast, H.W. Richardson, J. Turek (red.), Temple University Press, Philadelphia 1985.
11. Zuurmond A., From Bureaucracy to Infocracy: Are Democratic Institutions Lagging Behind?, w: Public Administration In Information Age. A Handbook, I. Snellen, W. van de Donk (red.), Amsterdam 1998.